

Баскакова Анна Сергіївна

Соціально-економічне становище Кримського півострову у складі незалежної України (1991–2014)

УДК 321; 327.5(477+470):
341.223.2(477.75) 32(470+571):
355.48+316.485.26]:316.776
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.10>

Баскакова Анна Сергіївна
віце-консул
Генерального консульства України
в Барселоні
вул. Нумансія, 185, Барселона, Іспанія
ORCID: 0000-0001-9662-0789

Актуальність тематики даної статті забезпечена сучасними подіями, які відбуваються в Україні, особливо по відношенню до півострову Крим. В статті досліджується проблема, що пов'язана з розвитком економіки території Крим в період 1991–2014 роки. Представлено історичні факти та статистичні дані, які характеризують тенденції економіки даного регіону України.

Метою статті є аналіз соціально-економічного становища Кримського півострову у 1991–2014 роки до анексії півострову. В процесі підготовки дослідження було використано історичний метод, для визначення послідовності подій, що відбувалися на півострові з часу набуття Україною незалежності. Також, було використано статичний метод, який дозволив проаналізувати та співставити дані щодо розвитку економіки регіону в різні роки. Крім того, застосовано метод політичного аналізу та порівняння.

В період перебування півострову у складі незалежної України Крим переживав складні часи трансформації соціально-економічної системи, втім ці процеси охопили не лише півострів, а й територію всієї Української держави. Керівництво молододі незалежної держави зробило акцент на збереженні потенціалу туристичної сфери, проте фактично знехтувало військово-промисловими потужностями кримської економіки, яка пережила своєрідний бум на початку 2000-х рр., але пройшла й через три кризові етапи. 2012 рік був найбільш суперечливим в економічному відношенні, адже одні галузі народного господарства зазнали підйому, інші продовжували занепадати. В результаті аналізу було визначено, що на той час в економічному плані Крим був пов'язаний як з Росією, так і з багатьма іншими партнерами. Не має підстав стверджувати про надто тісні зв'язки в економічній сфері півострову саме з РФ.

Таким чином, в період з 1991 р. по березень 2014 р. економічна ситуація в Криму зазнала суттєвих змін, які вплинули фактично на розвиток усіх сфер народного господарства. Але кризові періоди, які перманентно охоплювали соціально-економічне життя півострову, не завадили подальшому розвитку окремих галузей промисловості та створенню сприятливих умов для розвитку рекреації.

Ключові слова: економіка Криму, Крим, кримський півострів, Україна, українська економіка, економічна історія Криму.

Вступ. Протягом 90-х років – на початку ХХІ століття кримська економіка зазнала значних труднощів, проте ці складнощі охопили не лише народне господарство півострову, але й зачепили соціально-економічну галузь незалежної України в цілому.

Закладена економічна структура в радянські часи не відповідала реаліям розвитку потреб кримчан. Багато таких галузей як хімічна промисловість, чорна металургія, промисловість будівельних матеріалів вступали в конфлікт з природними комплексами та лише в незначній мірі працювали на потреби самого півострову. Отже, соціально-економічна структура потребувала удосконалення в напрямку проведення перетворень з метою підвищення рівня екологізації та гуманізації життя жителів півострову.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз соціально-економічного становища Кримського півострову у 1991–2014 роки до анексії півострову.

Методи дослідження. В процесі підготовки дослідження було використано історичний метод, для визначення послідовності подій, що відбувалися на півострові з часу набуття Україною незалежності. Також, було використано статичний метод, який дозволив

проаналізувати та співставити дані щодо розвитку економіки регіону в різні роки. Крім того, застосовано метод політичного аналізу та порівняння.

Зараз маємо велику кількість публікацій, які стосуються аналізу саме сучасних подій щодо Криму, але період 1991–2014 роки – залишається малодослідженим. Тут можна виділити публікації М. Кармазіна, який звертає свою увагу на дослідження становлення та трансформація політичної влади в Автономній Республіці Крим (1991 – початок 2014 рр.). Цікавими є дослідження В. Яремчука та Т. Бевза щодо партій як суб'єктів політичного процесу в Автономній Республіці Крим (1991–2002 рр.). Ще слід зазначити наукові розвідки М. Горбатюка щодо нелегальних політичних акторів в регіоні. Аспекти ідейності кримських татар цього періоду розглядаються в публікаціях В. Нападиста. Окремо слід виділити аналіз російського націоналізму в Автономній Республіці Крим, який здійснений Н. Ротарем.

Сучасна ситуація в Криму та вирішення проблем, пов'язаних з деокупацією півострову залежить «від злагоджених дій держави, органів виконавчої влади на місцях та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства

за підтримки світової спільноти» [4, с. 45]. Пошук шляхів повернення Криму до України сьогодні є одним з найважливіших питань нашої держави. Тому необхідним є «глибоке розуміння ситуації та вивчення чинників, які не дозволили українській владі в центрі, в АР Крим, громадянському суспільству на початку 2014 р. протидіяти акту агресії з боку Росії, реанімованому з її допомогою про-російського сепаратистського політичного руху» [5, с. 4]. Таких чинників досить багато, але в цій статті мова піде про економічні фактори.

Почнемо з чинника розриву і погіршення економічних зв'язків, який виник внаслідок розпаду єдиного народногосподарського комплексу за методом фактичних простоїв. На його частку припадає «60% загального скорочення обсягу виробництва в 90-і рр. ХХ ст. Чотири з кожних п'яти підприємств Криму скоротили виробництво. Виробничі потужності промисловості використовувались на 40-60%. Одним з пріоритетних напрямків розвитку господарства республіки, як було зазначено вище, було визначено рекреаційну галузь, яка ґрунтується на використанні мінеральних вод, пляжів, кліматичних і ландшафтних ресурсів, морського і гірського повітря» [3, с. 128]. Це автоматично відобразилось на скороченні промислового виробництва, проте не зменшило значення цієї галузі для кримської економіки в цілому. Адаже саме «промисловість акумулювала 35–37% всіх надходжень до бюджету і 16% валового регіонального продукту» [1, с. 9].

В Криму станом на 2013 рік промисловим виробництвом були зайняті понад 2000 підприємств усіх форм власності і відомчої підпорядкованості, включаючи статистично малих підприємств та фізичних осіб-підприємців, які використовують працю найманих працівників в сфері промислового виробництва. «Промисловий сектор економіки надавав роботу більш ніж 100 тисячам кримчан (включаючи тих, які працювали за трудовими договорами з фізичними особами-підприємцями), в тому числі безпосередньо на великих, середніх і дрібних промислових підприємствах – близько 67 тисячам осіб. Структура зайнятості працівників в промислових галузях більш-менш стабільна, хоча за останнє десятиліття зменшилася кількість працівників, зайнятих в харчовій, хімічній промисловості та машинобудуванні, одночасно зросла чисельність зайнятих на підприємствах добувної промисловості, енергетики та теплогазопостачання. Ядром промислового виробництва в Криму виступали станом на 2013 р. електроенергетика (35%), харчова (26%) і хімічна (20%) промисловість, машинобудування (10%), видобувна промисловість (5%)» [1, с. 9].

Варто зауважити, що протягом 2008–2013 рр. у розвитку кримської промисловості спостерігались два періоди нестабільності та істотного зни-

ження рівня виробництва – в період 2-ї половини 2008, 2009 років і в 2012 р. Перший період був пов'язаний із загальною кризою у світовій економічній системі, а також кризовими явищами в українській економіці. Другий обумовлений кризою у системі промисловості української економіки як результат загальної фінансово-економічної кризи в країні. Такі періоди нестабільності призвели до різкого дефіциту оборотних засобів і кредитних ресурсів, зниження обсягів виробництва продукції і попиту на вироблену продукцію на тлі подорожчання сировини і матеріалів, нестабільності валютно-грошової системи. Як наслідок – реальне скорочення рівня промислового виробництва в Криму на 17,3% в 2008 р. і на 1,3% в 2012 р. до рівня відповідного попереднього року. Станом на лютий 2014 р. повернути показники 2007 р. у галузі промисловості так і не вдалось. Виняток складає місто Севастополь, де в 2013 р. у порівнянні з 2012 р. обсяг виробництва промислової продукції збільшився на 14,5% [1, с. 10].

Важливо зауважити, що саме промислова, а не аграрна продукція була основою товарного експорту Крим (90% від усього обсягу експорту). Практично половину всього товарного експорту становила продукція хімічної промисловості, на 2 та 3 позиціях – товари машинобудівної галузі та промисловості будівельних матеріалів (видобуток і виробництво) [1, с. 10].

Найсильніше погіршилося становище легкої і харчової промисловості, а також машинобудування. Так, в машинобудуванні (крім ремонту та монтажу машин і обладнання) в 2013 р. індекс промислової продукції склав 79,7%. Причинами спаду виробництва були неплатежі за виконані роботи по ремонту військових кораблів ВМС України на ПрАТ «Севастопольський морський завод» [1, с. 10].

У видобувній промисловості і розробці кар'єрів основною причиною спаду виробництва стало зменшення обсягів видобутку інкерманського каменю на ПрАТ «Інкерстром» і ПП «Доломіт» в результаті відсутності попиту на даний вид продукції. У текстильній промисловості також спостерігався спад [1, с. 10–11].

Розглянемо більш детально розвиток аграрного сектору в Криму в пострадянський період. Розпад СРСР, розрив економічних і політичних зв'язків призвів до небаченого падіння і сільськогосподарського виробництва, погіршення матеріального становища більшості громадян країн СНД, й громадяни Кримського півострову не були виключенням. Політика переходу до ринкових відносин призвела до того, що, з одного боку, відроджується фермерство, з іншого боку, і фермерство, і колгоспно-радгоспне виробництво виявилися неконкурентоспроможними. В результаті виникла глибока економічна криза. Щоб вийти з цієї кризи, державі необхідно

було надати допомогу сільському господарству: змінити податкову політику, ціноутворення, влити великі інвестиції, провести значні структурні зміни в колгоспному і радгоспному виробництві, підвищити матеріальну зацікавленість у праці і багато іншого [2, с. 14].

Важливо зауважити, що 90-ті роки та перше десятиріччя XXI століття були важким періодом для мешканців півострову у питанні забезпечення себе продуктами харчування самостійно. Через кризу в аграрному секторі та застій у подальшому функціонуванні підприємств харчової промисловості Крим все більше став залежати від постачання частини продовольства із материкової України. До того ж виробництво сільськогосподарської продукції було неоднорідним. Крим на материкову Україну постачав продукцію виробництва вовни – 30,3%, винограду – 23,7%, плодів та ягід – 5,7%. Якщо оцінювати в земельних ресурсах країни, то загальна площа виноградників Криму становила лише 32,5% від загальної їх площі по Україні. Загальна ж площа садів складала всього 6% від загальної площі садів і ягідників по Україні. Більшу частину продукції цих галузей Україна отримувала з Херсонської, Одеської та Миколаївської областей, які і сьогодні перебивають постачання з півострову власними продуктами та забезпечують у достатній кількості населення материкової частини нашої держави. Що ж стосується зерна, то кримські господарства виробляли в середньому 2,7% від загального українського врожаю [2, с. 18].

Найбільшого занепаду зазнав аграрний сектор в кризовий для української економіки 2012 р., який до того ж відзначився для автономії несприятливими погодними умовами, котрі впливають, в першу чергу, на продуктивність сільськогосподарських культур. В 2012 р. обсяг валової продукції в рослинництві скоротився на 30,5%. Валовий збір зерна склав 943,6 тис. т в бункерній вазі при середній врожайності 16,9 ц/га (у 2011 р. – 31,5 ц/га). Багаторічні рослини також постраждали від несприятливих погодних умов (12,7 тис. га – приблизно 40% від загальної площі багаторічних рослин). Варто зазначити, що кризові явища 2012 р. оминули стороною таку галузь аграрного сектору як: садівництво, де навпаки зросла продуктивність. Так, завдяки зростанню продуктивності в яблуневих садах інтенсивного типу, 123,1 т фруктів і ягід було зібрано, що на 23,4% більше, ніж у 2011 р. Таким чином, плодівництво було єдиним сектором сільського господарства, який продемонстрував стрімке зростання в кризовому 2012 р. Загальна продуктивність кримських садів збільшилася на 17,3%.

Що стосується функціонування Північнокримського каналу, то до окупації півострову щороку Крим використовував понад мільярд кубічних метрів води на рік, з яких 83,5% забезпечувалося

саме Північнокримським каналом, тільки 16,5% питної води надходило з власних джерел Кримського півострову. Не дивлячись на те, що протяжність річок Криму складає 5996 км, вони є малими, таким чином внутрішнього обсягу питної води недостатньо, аби забезпечити усі потреби кримчан [7, с. 7]. Фактично 2/3 населення (1,5 млн кримчан) використовували саме дніпровську воду. Варто зауважити, що 72% дніпровської води йшло на задоволення потреб агропромислового комплексу півострову. Існуючі артезіанські свердловини лише частково можуть розв'язати проблему питної води за умови їх модернізації або будівництва нових [2, с. 19].

Крим отримував дотації з держбюджету, як і більшість регіонів України. Якщо ж розглядати тільки капітальні інвестиції, а не брати до уваги поточні бюджетні дотації, то з 2004 р. з держбюджету у вигляді капітальних інвестицій в Крим було вкладено понад 750 млн дол. Протягом останніх десяти років до окупації північною сусідкою регіон освоював в різні періоди від 3,5% до 7,5% всього обсягу державних капітальних інвестицій щорічно [2, с. 20].

Основна частина бюджетних витрат спрямовувалась на забезпечення першочергових виплат (плата за послуги житлово-комунальних господарств бюджетних установ, виплати заробітної плати в бюджетному секторі становлять близько 50% від усіх бюджетних витрат, ще близько 30% припадає на соціальні виплати трансферти місцевим бюджетам), тоді як витрати на розвиток економіки залишались більш ніж скромними [6, с. 140].

Оборот зовнішньої торгівлі Автономної Республіки Крим (експорт + імпорт) в 2013 р. склав більше 2 млрд дол. США. На частку Росії в ньому припадало близько 23%, а обсяги імпорту та експорту практично збігалися. Частка європейських країн – ті ж 23% в 2013 р. і перевищення імпорту над експортом на 60 млн дол. США. З РФ в автономію постачалися в основному сировинні мінеральні продукти і нескладне устаткування, з Європи – високотехнологічні товари [2, с. 21].

Протягом 2012-2013 років автономія імпортувала більше товарів, ніж в попередні десять років, більша частина яких носить інвестиційний характер – бурові установки, устаткування для сонячних електростанцій. Взагалі Крим здійснював до окупації зовнішньоторговельні операції з партнерами з 129 країн світу [7, с. 13]. Варто зауважити, що на товарну групу «транспорт» припадало 60% від загального обсягу імпорту республіки. Країни Митного союзу залишались основним торговим партнером в експорті продукції, на частку яких припадало 37% експортної продукції. Велика частина імпорту надходила з Азії – Сінгапуру (53,8%), Китаю (14,6%) [7, с. 13].

Крим на початку 2000-х рр. активно співпрацював також і з регіонами іноземних держав і міжнародними організаціями. Міжрегіональні угоди про співпрацю з 7-ма регіонами України, 23 регіонами Російської Федерації і 8 регіонами інших держав було підписано і реалізовано. Експортний потенціал півострову був представлений 204 виробниками, найбільшими з яких були ПрАТ «Кримський титан», ВАТ «Суднобудівний завод «Залив», ПрАТ «Кримський содовий завод», ВАТ «Бром» [7, с. 20].

Ключовими донорами міжнародної технічної допомоги в Криму були ЄС, США, Канада та Туреччина, сприяння з боку РФ не було достатнім [2, с. 21]. Щороку Крим брав участь у більш ніж 70-ти проектах міжнародної технічної допомоги, спрямованих на економічний розвиток, захист навколишнього середовища, соціальну підтримку тощо. Основними партнерами по реалізації проекту були Місія Європейського Союзу в Україні, Німецьке бюро з міжнародного співробітництва (GIZ), Агентство США з міжнародного розвитку, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, Турецька рада зі співробітництва та розвитку (TIKA), Швейцарське агентство з міжнародного розвитку (SDC) і т. д. Основними донорами були ЄС, США, Німеччина, Швейцарія, Турецька Республіка, і ООН [7, с. 20].

Таким чином, в економічному плані Крим був пов'язаний як з Росією, так і з багатьма іншими партнерами. Стверджувати про надто тісні зв'язки в економічній сфері півострову саме з РФ безглуздо на підставі наведених вище даних. До того ж для поглиблення розуміння між інвесторами та місцевими підприємствами починаючи з 2010 року в Криму проводився Міжнародний чорноморський економічний форум, де окрім російських інвесторів були представлені учасники більше ніж з 250 країн світу. Було започатковано роботу таких інвестиційних платформ як «Greenfield» та «Brownfield», що дозволило скоротити час виходу інвесторів на місцеві ринки.

Щодо рекреаційної сфери, то до анексії Криму саме громадяни України становили основну частину туристичного потоку – 67,4%. Це тенденція зберігалася ще з радянських часів. За часів самого «слабкого» туристичного сезону 1993 року, коли на півострів прибуло всього 2,3 млн туристів, два мільйони з них були українцями. Слід нагадати, що у рекордному в радянські часи 1986 р. Крим відвідало 8 млн, з них – 5 саме українці [7, с. 17]. Таким чином, зрозумілими є втрати туристичного потоку для півострову після анексії, коли більшість українців відмовилась їхати на відпочинок на півострів – більшість в знак протесту проти дій РФ [2, с. 17].

Варто зауважити, що до окупації півострову щорічно до 1 млн. туристів протягом цілого року відпочивали в санаторіях та лікувальних пансіонатах, та до 4 млн. осіб в 4,5 тис. міні-пансіона-

тах лише в курортний сезон [2, с. 18]. Найбільш вдалим з туристичної точки зору був 2012 рік, півострів відвідало більш ніж 6 млн туристів, що на 8% більше, ніж у 2011 р. Саме у 2012 р. 24,2% надходжень в регіональний річний бюджет складала частка від доходів туристичної галузі [7, с. 10]. До анексії РФ Крим надавав третю частину туристичних послуг від загального обсягу послуг в Україні.

У 2011 р. на місцевому рівні була прийнята Стратегія економічного та соціального розвитку Автономної Республіки Крим (АРК) на 2011–2020 рр. Стратегія містила пріоритети соціально-економічного розвитку Криму, які ґрунтуються на аналізі поточних тенденцій. Передбачалось вжити такі першочергові заходи: реформування сфери охорони здоров'я та туристичного сектору; розвиток аграрної галузі в XXI столітті; модернізація промисловості; розвиток транспортних потужностей; створення середовища, сприятливого для життя.

Станом на початок реалізації Стратегії структурно економіка Криму виглядала таким чином: торгівля – 13%, транспорт та комунікації – 10%, нерухомість (продаж, оренда тощо) – 10%, соціальний сектор – 10%, державне управління – 8%, промисловість – 16%, сільське господарство – 10% [7, с.8].

У 2012 р. структура промисловості кримської економіки була представлена наступним чином: електроенергетика – 35%, машинобудування – 10%, виробництво інших неметалевих мінеральних речовин – 2%, металургія – 1%, хімічна промисловість – 20%, харчова – 26%, видобуток – 5%, інші галузі – 1%. У порівнянні з попередніми роками збільшилися показники у сфері харчової промисловості. Так, збільшилось виробництво мінеральної води на 2,6%, безалкогольних напоїв на 13,6%, переробленого молока – 1%, а також завдяки фінансовій підтримці місцевих органів влади виробництво водки та брендів відповідно на 15,5 та 15,7%, зернової продукції на 28,3%. Отже, не всі галузі промисловості підпали під вплив загальної економічної кризи в країні у 2012 р. [7, с. 11].

Слід зазначити, що статистичні дані іноді не відображали реальної картини на півострові, адже значну частку в економічній структурі півострову складав тіньовий сектор (до 80% туристичного бізнесу знаходиться «в тіні»); ситуація ускладнюється проблемою непрозорості підприємницької діяльності.

Крім того, ставки політичного керівництва виключно на розвиток рекреаційної галузі на початку 90-х років призвели до різкого падіння промислового виробництва та частково занепаду аграрного сектору через відсутність необхідного обсягу дотацій з Центру. Фактично був «скасований» не тільки військовий кластер,

а й підприємства приладобудування і суднобудування вимушені були піти на згорання виробництва. Не витримавши ринкових і політичних змін, значно скоротилися сфери легкої та рибної промисловості, виробництва плодоовочевої продукції, садівництва. Трудові ресурси, що залишилися без роботи, вимушені були піти в малий бізнес, який в Криму став не стільки класичним видом підприємництва, що створює середній клас, скільки засобом виживання населення. Більшість крупних підприємств, які раніше були державними, стали власністю акціонерних товариств, власники яких не були зацікавлені в їх розвитку та модернізації, прагнучи отримати лише прибуток, можливий на сьогоднішній день.

Проте на початку 2000-х спостерігався деякий підйом економіки півострову, зумовлений низкою чинників: інтенсивне використання промислового, аграрного, транзитного та рекреаційного потенціалу, який вже є в наявності; стійкий внутрішній попит, що ґрунтується на низькій інфляційній динаміці (низька інфляція привела до падіння цін на 1,6% в основному за рахунок зниження цін на продукти харчування; так, у 2012 р. продукти харчування подешевшали на 4,6%) та зростанні реальних доходів населення, який формує високі показники в роздрібній торгівлі (у кризовому для країни 2012 р. номінальна середньомісячна заробітна плата на півострові склала 2654 грн, реальний індекс заробітної плати склав 116,1%); дія кримських пілотних проектів, таких як «Кримський соціальний ярмарок», «Купуйте кримські продукти» та «Соціальна карта кримчанина», які були успішно реалізовані; обіг роздрібної торгівлі в 2012 р. на 19,7% більше, ніж в 2011 р., й склав 36 млрд грн.) [7, с. 14]; інституційні та структурні зміни в економіці Криму (посилення ролі малого бізнесу, формується нова структура виробництва в паливно-енергетичному комплексі, відбувається значний зсув в бік розширення сфери послуг в економіці і т. д.); залучення додаткових фінансових ресурсів у вигляді інвестицій як національних, так й іноземних в такі галузі як видобувна промисловість, будівництво об'єктів нафтогазового комплексу, альтернативна електроенергетика – розвиток цих галузей пов'язано з великими обсягами інвестиційного імпорту (паливно-енергетичний комплекс став лідером в галузі інвестиційних потоків, як вітчизняних, так і зарубіжних; в 2012 р. в порівнянні з 2011 роком загальний обсяг інвестицій перевищив на 7,9% і склав 17,5 млрд грн; в 2012 р. 9,3 млрд грн було вкладено в розвиток гірничодобувної промисловості і 1,8 млрд грн було вкладено в електроенергетику) [7, с. 12].

Кризові явища 2008-2009 та 2012 років за виключенням деяких сфер народного господарства фактично звели нанівець усі здобутки в економіці першої половині першого десятиріччя

XXI століття. До окупації Кримського півострову РФ у березні 2014 року ситуацію в сфері економіки не вдалось повернути до показників початку 2000-х років. Виняток складають харчова промисловість, деякі інші галузі промисловості, садівництво, певною мірою тваринництво та видобуток, останній пов'язаний із підвищенням темпів зростання гірничодобувної промисловості, що склав 5,5% за рахунок активного розвитку шельфу Чорного моря. Саме у 2012 р. за підтримки акціонера – Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз» мало можливість провести модернізацію виробництва, результатом якої було збільшення видобутку природного газу на 11,2%, а на кінець 2012 р. цей показник склав 1,174 млрд куб. м [7, с. 12].

Не дивлячись на кризові явища в економіці всеукраїнського масштабу 2012 р., в Криму відбувались певні зрушення в сфері альтернативної енергетики. Свою роботу розпочала австрійська група компаній «Activsolar», яка розпочала будівництво сонячних електростанцій на території півострову. Сумарна потужність кримських сонячних електростанцій становила 219,1 МВт. Вони виробили 301 млн кВт електроенергії у 2012 р. (в 12 разів більше, ніж у 2011 р.) [7, с. 12]. Станом на 1 січня 2013 року загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку республіки, склав 1 млрд 463,7 млн дол. США [7, с. 12].

Результати. В період перебування півострову у складі незалежної України Крим переживав складні часи трансформації соціально-економічної системи, втім ці процеси охопили не лише півострів, а й територію всієї Української держави. Керівництво молодій незалежній державі зробило акцент на збереженні потенціалу туристичної сфери, проте фактично знехтувало військово-промисловими потужностями кримської економіки, яка пережила своєрідний бум на початку 2000-х рр., але пройшла й через три кризові етапи. 2012 рік був найбільш суперечливим в економічному відношенні, адже одні галузі народного господарства зазнали підйому, інші продовжували занепадати.

Висновки. Таким чином, в період з 1991 р. по березень 2014 р. економічна ситуація в Криму зазнала суттєвих змін, які вплинули фактично на розвиток усіх сфер народного господарства. Але кризові періоди, які перманентно охоплювали соціально-економічне життя півострову, не завадили подальшому розвитку окремих галузей промисловості та створенню сприятливих умов для розвитку рекреації. Можна стверджувати, що поряд із політичною складовою економічний чинник відігравав й продовжує відігравати значну роль у «кримському питанні» в цілому, саме економічна складова була покладена в основу більшості політичних рішень, пов'язаних із долею Криму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анализэкономического положения, угроз и перспектив развития Крыма после присоединения к России. Информационно-аналитический доклад. Фонд «Национальная энергетическая безопасность». 70 с. 2015. URL: http://crimeagreeneconomy.ru/images/data/gallery/1_9014_Analiz_ekonomicheskogo_polozeniya_Krima.pdf
2. Громенко С. (2016) Антология современной крымской мифологии. Российские и украинские мифы о Крыме, крымчанах, крымских татарах и аннексии. Информационная дорожная карта для журналиста : брошюра при поддержке Министерства информационной политики Украины. 31 с. URL: <http://docs.rferl.org/ru-CRI/2016/02/11/76c60f47-117c-4836-af93-3ab1ccf50070.pdf>
3. Додонов Р. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 127–140.
4. Корнат Л. (2021) Державна політика деокупації криму: ключові результати та перспективи. *Регіональні студії*, с. 43–49.
5. Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.) : аналітична доповідь. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 304 с.
6. Яковенко І. () Туристские потоки в Крыму: состояние и проблемы. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «География»*. 2011. Т. 24 (63) 1. С. 139–147.
7. Regional Profile. The Autonomous Republic of Crimea. Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea. 2014. 79 p. URL: http://advocacy.calchamber.com/wp-content/uploads/international/portals/pasport_en.pdf

REFERENCES:

1. Analiz ekonomicheskogo polozheniya, ugroz i perspektiv razvitiya Kryma posle prisoedineniya k Rossii [Analysis of the economic situation, threats and

prospects for the development of Crimea after joining Russia] Informatsionno-analitcheskiy doklad. *Fond «Natsionalnaya energeticheskaya bezopasnost»*. 2015. 70 s. URL: http://crimeagreeneconomy.ru/images/data/gallery/1_9014_Analiz_ekonomicheskogo_polozeniya_Krima.pdf [in Russian].

2. Gromenko S. *Antologiya sovremennoy krymskoy mifologii*. Rossiyskie i ukrainskie mify o Kryme, krymchanakh, krymskikh tatarakh i anneksii [Anthology of modern Crimean mythology. Russian and Ukrainian myths about Crimea, Crimeans, Crimean Tatars and annexation]. Informatsionnaya dorozhnaya karta dlya zhurnalista. Broshyura pri podderzhke Ministerstva informatsionnoy politiki Ukrainy. 2016. 31 s. URL: <http://docs.rferl.org/ru-CRI/2016/02/11/76c60f47-117c-4836-af93-3ab1ccf50070.pdf> [in Ukrainian].

3. Dodonov R. Chornomorski vektory u heopolitychnykh kontseptsiiakh Ukrainy i Rosii [Black Sea vectors in geopolitical concepts of Ukraine and Russia]. *Politychnyi menedzhment*. 2005. № 4. P. 127–140 [in Ukrainian].

4. Kornat L. Derzhavna polityka deokupatsii krymu: kliuchovi rezultaty ta perspektyvy [State policy of deoccupation of Crimea: key results and prospects]. *Rehionalni studii*. 2021. S. 43–49 [in Ukrainian].

5. Politychnyi protses v Avtonomnii Respublitsi Krym: osoblyvosti, superechnosti, prorakhunki (1991–2014 rr.) [The political process in the Autonomous Republic of Crimea: peculiarities, contradictions, miscalculations (1991–2014 rr.)]. *Analychna dopovid*. Kyiv : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2016. 304 s. [in Ukrainian].

6. Yakovenko I. Turistskie potoki v Krymu: sostoyanie i problemy [Tourist flows in Crimea: state and problems]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriya «Geografiya»*. 2011. T. 24 (63) 1. P. 139–147 [in Russian].

7. Regional Profile. The Autonomous Republic of Crimea. Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea. 2014. 79 p. URL: http://advocacy.calchamber.com/wp-content/uploads/international/portals/pasport_en.pdf [in English].

Socio-economic situation of the Crimean peninsula as part of independent Ukraine (1991–2014)

Baskakova Anna Serhiivna

Vice Consul
Consulate General of Ukraine
in Barcelona
Numancia str., 185, Barcelona, España
ORCID: 0000-0001-9662-0789

The topicality of the topic of this article is ensured by modern events taking place in Ukraine, especially in relation to the Crimean peninsula. The article examines the problems associated with the development of the economy of the territory of Crimea in the period 1991-2014. Historical facts and statistical data characterizing the economic trends of this region of Ukraine are presented.

The purpose of the article is to analyze the socio-economic situation of the Crimean peninsula in 1991-2014 before the annexation of the peninsula. In the process of preparing the research, the historical method was used to determine the sequence of events that took place on the peninsula since Ukraine gained independence. Also, a static method was used, which made it possible to analyze and compare data on the development of the region's economy in different years. In addition, the method of political analysis and comparison is applied.

During the period when the peninsula was part of independent Ukraine, Crimea experienced difficult times of transformation of the socio-economic system, however, these processes covered not only the peninsula, but also the territory of the entire Ukrainian state. The leadership of the young independent state focused on preserving the potential of the tourism sector, but actually neglected the military-industrial capacities of the Crimean economy, which experienced a kind of boom in the early 2000s, but also went through three crisis stages. 2012 was the most controversial year in economic terms, because some sectors of the national economy experienced an upswing, while others continued to decline.

As a result of the analysis, it was determined that at that time Crimea was economically connected both with Russia and with many other partners. There is no reason to claim that the economic sphere of the peninsula is too closely connected with the Russian Federation. Thus, in the period from 1991 to March 2014, the economic situation in Crimea underwent significant changes that affected the development of all spheres of the national economy. But the crisis periods, which permanently covered the socio-economic life of the peninsula, did not prevent the further development of certain branches of industry and the creation of favorable conditions for the development of recreation.

Key words: *economy of Crimea, Crimea, Crimean peninsula, Ukraine, Ukrainian economy, economic history of Crimea.*